

Rókay Péter

EGY ISMERETLEN JANUS PANONIUS-LEVÉL

Zágrábban, Horvátország Levéltárának középkori gyűjteményében őrzik egy, Janus Pannonius nevében kiállított oklevél eredetijét.¹ Az 1466. október 9-én Budán kelt levélben Janus, pécsi püspöki minőségében, utasításokat ad a Maróti Mátyás valkómegyei birtokain tartózkodó tizedszedőinek.² Jóllehet ez a levél nem teljesen ismeretlen a tudomány előtt, rendkívüli jelentősége mindaddig elkerülte a történészek figyelmét. Ebben kétségen kívül épp annak a körülménynek van szerepe, hogy a Janus-kutatás fellendülése óta a magyar tudományos körök érdeklődésén kívül eső zágrábi levéltárban lappangott. Horvátország Levéltára azonban csupán végállomása ötszáz éves vándorlásának.

Tekintettel kiváló forrásjelentőségére, érdekes követnünk ennek a levélnek a sorsát a kibocsátásától napjainkig eltelt fél évezred folyamán. Kiadása után rögtön a Maróti család tulajdonába jutott. Miután a Marótiak 1481-ben férfiágon kihaltak, valkómegyei birtokaik visszaszálltak a koronára, Mátyás király pedig 1484-ben fiának, Korvin Jánosnak adományozta azokat.³ Mivel az oklevelek és egyéb levéltári anyag a birtokok velejáráját alkották, velük együtt ezek is Korvin János tulajdonába kerültek. Nem kétséges, hogy Janus levele is osztozott a többi valkómegyei Maróti-birtokra vonatkozó okmány sorsában. Korvin János 1504-ben meghalt, s özvegye, Frangepán Beatrix, 1509-ben férjhezment Brandenburgi György örgrófhhoz. Felesége halála után, 1525-ben Brandenburgi György Németországba távozott, s magával vitte a Korvin-birtokokra vonatkozó okleveleket, melyeket ansbachi kastélyának levéltárában helyezett el. Innen került 1785-ben vissza Magyarországra a 809 darab oklevél közt a mienk is. II. József császár rendeletére azután, 1786-ban, a Magyar Kamara akkor alakuló levéltárának Neo Regestrata Acta című gyűjteményébe sorozták a többi kihalt vagy birtokavesztett család iratával együtt.⁴ Oklevelünk az „1526. fasciculus 6. szám” jelzet alatt nyert elhelyezést.⁵ Itt érték 1848 viharos eseményei. Ez év május 18-án Horvátország megszakította évszázados kapcsolatait Magyarországgal. Ezt követően az akkori legfőbb horvát kormány szerv, a báni tanács, lépéseket tett a Horvátországra vonatkozó arhiváliák Zágrábba hozatása érdekében. Az 1849. január 19-én Budára indult az Ivan Kukuljević vezette kormányküldöttség, s a Magyarországot képviselő hatóságokkal folytatott ezirányú tárgyalásokon igényét jelentette be minden kizárólag

a Horvát-Szlavónország területére vonatkozó okmány eredetijére. Tekintve, hogy a Janus-levél valkómegyei birtokokra vonatkozik, ennek a megyének területe pedig 1848-ban Szlavóniához tartozott, így ez a levél is belekerült abba az anyagba, melyet a horvát igényeket kielégítő megállapodás értelmében. Horvátország megbízottai 1851 folyamán Zágrába szállították. Itt a báni palota helyiségeiben berendezett Horvát—Szlavón—Dalmát Királyság Országos Levéltárában helyezték el. További viszontagságok érték ezt az anyagot, mikor a kiegyezés után a magyar kormány sürgetésére gróf Khuen-Héderváry Károly horvát bán 1885. július 15-én kelt rendeletével lefoglaltatta és Budapestre, az akkor nemrég alakult Magyar Országos Levéltárba szállíttatta. A lefoglalást azonban Khuen személyi titkára, Spitzer, minden szakértelem nélkül és nagy sietséggel hajtotta végre. Így történt aztán, hogy a Neo Registrata Acta anyagnak is egy jókora része Zágrábban maradt, közte a Janus-levél is. Ezután már csak akkor állt be sorsában újabb változás, mikor megalakították a Documenta Mediaevalia Varia című gyűjteményt, és 429-es szám alatt a többi 1102 és 1526 között keletkezett anyaggal ebbe sorozták.⁶ A jobb áttekinthetőség kedvéért a mellékelt táblázaton ábrázoljuk a Janus-levél származását:

Birtokos	Év	Őrzési helye
Maróti család	1466—1481 (1481—1484)	
Korvin János és Frangepán Beatrix	1484—1509	
Brandenburgi György és utódai	1509—1785	1525-től Ansbach
Magyar Kamara Levéltára	1785—1851	Buda
Horvátország Levéltára	1851—	Zágráb

A körülmények alakulása folytán a Janus-levél a XIX. század végéig ismeretlen maradt a történettudomány előtt. A magyar történetírás individuális jellege miatt elég későn kezdett kiterjedt levéltári kutatásokon alapuló művek léthrehozásához.⁷ Az első kollektív mű, Csánki Dezső Történelmi Földrajza aztán magával hozta a XV. századi magyar okleveles anyag felmérését.⁸ Egy ilyen nagy mű értéke elsősorban a névtelen munkatársak rátermettségétől függ. Ma már nehéz lenne magállapítani, ki készítette a zágrábi anyagból Csánki részére a jegyzeteket, azonban bizonyos, hogy ennek a munkatársnak kezébe kellett vennie kutatásai során a Janus-levelet is.⁹ Azaz kellett volna. Ő azonban a könnyebb megoldást választotta és mivel az okleveleknek úgyszólván csak tartalmi kivonata volt szüksége, átírta a Janus-levélnak azt a latin nyelvű regesztáját, melyet a Budáról Zágrába hozott Neo Registrata Acta anyagról 1851-ben készült Elenchus tartalmaz.¹⁰ Ennek egy mondatát Csánki aztán úgy idézte művében, mintha az az oklevél szövegrésze lenne, holott az idézett „ad Savum in terminus turcorum degentes” kitélt az oklevél nem tar-

talmazza.¹¹ A másik történész, aki tudomással birt ennek a levélnek a létezéséről, Dušan J. Popović volt. Srbi u Vojvodini című munkájában azonban csupán szabad fogalmazásban közli a Janus-levél egy, a magyarországi szerbekre vonatkozó részletét, anélkül, hogy forrását megjelölje volna¹²

Amint az a fenn előadottakból kiviláglik, ezt a levelet eddig még sehol sem publikálták. Mielőtt ezt megtennénk, engedtessek meg, hogy néhány oklevéltani adatot előre közöljünk róla. Ezek, a tanulmányunkhoz mellékelt fényképmásola' al együtt, hozzájárulnak ahhoz, hogy hozzávetőlegesen képet alkothassunk az oklevél un. külső sajátságairól. Az oklevél anyaga papír. Mérete 29x18 cm. Közepetáján vízjel látható, amely egy igen gyakori középkori vízjelmotívumot — körben elhelyezett kétágú mérleget — ábrázol. Ez a vízjel nem azonosítható teljesen a Briquet vagy Mošin által közölt hasonló vízjelábra egyikével sem, ezért mellékeljük rajzát.¹³ A Janus Pannonius-levél további ismérveit vizsgálva megállapíthatjuk, hogy olvasható gót-kurzív írással íródott,¹⁴ mint a korabeli magyar kancelláriák termékének nagy része. Ezt az írást csak a XV. század utolsó évtizedeiben szorítja majd ki Magyarországon a humanisztika.¹⁵

Az oklevél narratívában a kiadó tudatja a tizedszedővel, miszerint Maróti Mátyás átengedte a tizedszedés jogát valkómezei birtokain neki, a pécsi püspöknek, kinek egyházát ez régtől fogva megilleti. Evvel a levéllel lezárul egy időszak, amelyben a Maróti család gyakorolta a tizedszedés jogát. Legelőször azokat a körülményeket vesszük szemügyre, melyek közt azt kisajátította a pécsi püspöktől. Ahhoz, hogy ezt megérthessük, a Janus-levél keletkezésétől számítva ötven évet kell vissza mennünk a történelemben. A Gut-Keled nemzetségből származó Maróti család 1289 óta volt birtokos Valkó vármegyében.¹⁶ Legősibb birtokai Marót helység körül csoportosultak, amelyről a család nevét is nyerte. Nagy lendületet adott a család emelkedésének Maróti János, aki a török elleni háborúban mint bátor harcos, a XIV. század végi és XV. század eleji dinasztikus küzdelmekben pedig mint Zsigmond király odaadó híve tűnt ki.¹⁷ Zsigmond, méltányolva érdemeit, számos birtokkal jutalmazta. Ilymódon a Marótiak, a Garai család mellett, Valkóvármegye leghatalmasabb birtokosai lettek. A Marótiak legjelentősebb birtoktestét azok a jószágok alkották, melyek a Száva és a Boszut folyók közt terültek el és melyek központja Marót helység volt.¹⁸ Egyházi szempontból a Marótiak valkói birtokai a pécsi püspökség joghatósága alá tartoztak. Következésképpen a jobbágylakosság az egyházi tizedet, legalább is elvben, a pécsi püspöknek fizette. A lakosság nagyobb része azonban nem fizetett tizedet, mert az eretnek patarén szektához tartozott, a püspöknek pedig nem volt elég hatalma ahhoz, hogy behajtsa tőlük ezt a járandóságát.¹⁹ A XV. század elején új erők jelentkeztek, amelyek az egyház versenytársaként léptek föl, kisajátítva tőle a tizedszedés jogát.

Ekkor kiéleződött a főpapok és bárók közötti küzdelem. Vetélkedésük új lendületet kapott, mikor IX. Bonifác pápa és a magyar püspökök többsége Zsigmond ellenében Nápolyi László trónkövetelőt támogatta ennek 1401-es felkelésében. Győzelme után Zsigmond király nem töltötte be a László-párti főpapok menekülésével megüresedett püspöki

székeket, hanem az egyházmegyék élére adminisztrátori minőségben világi főurakat nevezett ki. Ezeknek a hatáskörébe került a tized beszedése is. Zsigmond az egyházmegyei kormányzókat természetesen legodaadobb hívei közül válogatta. A kálocsai érsekség kormányzója 1406-ban Maróti János lett.²⁰

Zsigmond udvaroncai alig élték bele magukat új hivatali méltóságukba, mikor királyuk politikájában fordulat állt be. Európa történelmére a XV. század elején jelentős hatással volt a nyugati nagy egyházszakadás, melyben az egész nyugati kereszténység megoszlott a római és avignoni pápák, valamint a pizai zsinaton 1409-ben választott pápa között. Mióta 1404-ben IX. Bonifácnak fölmondta az engedelmességet, Zsigmond nem ismerte el egyiket sem a három pápa közül, s minden téren a magyar egyház fejeként viselkedett. De ez az állapot nem tarthatott örökké. Zsigmond már az 1404-től 1410-ig terjedő időszakban is lépéseket tett abból a célból, hogy kibéküljön a három pápa valamelyikével. Ebben a törekvésében a nyugati egyház egysége helyreállításának eszméje vezérelte. Egy ideig a római pápa XII. Gergely elismerésére gondolt, hogy 1410 májusában nyíltan a zsinati pápa, az épp akkor megválasztott XXIII. János pártjára álljon. XXIII. Jánosnak volt a legnagyobb befolyása majdnem minden egyházi szervben, és így Zsigmond tőle várhatta leginkább egy általános zsinat összehívását, amely hivatva lett volna helyreállítani az egyház egységét. A pápasággal való kibékülés meggyorsította a püspöki székek betöltésének folyamatát, melyet Zsigmond már korábban megkezdett. Ez természetesen a kisajátított egyházi, nevezetesen a tized-jövedelmek visszaadását vonta magával.²¹ Evvel viszont megrövidültek azok a, főleg világi, főurak, akik idág akadálytalanul sajátították ki az egyházi jövedelmeket. Ha biztosítani akarták az ebből a forrásból származó bevételüket, új utak keresésére kényszerültek. Ebben a törekvésükben az uralkodóra támaszkodhattak, aki nem emelt kifogást az ellen, hogy bárói az elmaradt püspöki jövedelmeket más egyházi szervek járulékából pótolják. XXIII. János pápa ebben a kérdésben szintén jóindulatú magatartást tanúsított. Az ő számára Zsigmond elismerése, ami tulajdonképpen az egész Középeurópa elismerését jelentette, igen fontos volt. Támogatását a jövőben is biztosítani akarta, ezt pedig Zsigmond tanácsosainak megnyerésével vélte elérhetőnek. Ilyen irányú politikája a konstanzi zsinaton érte el csúcspontját. 1415. február elsején itt kiadott bullájával messzemenően eleget tesz „Magyarország bárói, valamint a főtisztelendő apátok, prépostok és kanonokok” kívánásainak. De ezt a politikát alkalmazza már a zsinat előtt is azok irányában, akikkel személyes kapcsolatba került, elsősorban akik mint követek fölkeresték a pápai udvart. Közülük egy sem tért haza üres kézzel.²¹ A pápa és Maróti János közt valószínű akkor jött létre személyes kapcsolat, mikor mind a ketten Észak-Olaszországban tartózkodtak, tehát 1412-től 1414 elejéig. Maróti ekkor az olasz tartományok császári helytartójának tisztjét viselte, míg János pápa Nápolyi László elől Bolognába húzódott miután az Rómából kiűzte. Az 1413-as évek folyamán az egyház feje és Zsigmond király közt ismételten sor került találkozásra. Feltételezhetjük, hogy ekkor Maróti János is találkozott a pápával.²² Tény az, hogy 1414. május elsején a pápa Maróti János kérésére kiadott oklevelével

kivette valkómegyei birtokainak plébániáit a pécsi püspök és esztergomi érsek joghatósága alól, és a préposti rangra emelt maróti plébános alá rendelte őket. A maróti prépostságot viszont egyenesen a Szentszéknek vetette alá. A pápa ezt az intézkedését avval indokolta, hogy a Száva és Boszut közt fekvő területen elszaporodtak az eretnekek, az eredményes missziós tevékenység pedig megköveteli, hogy a térítést a pécsi püspöknél földrajzilag közelebbi hatóság irányítsa.²³ A történetírás többé-kevésbé elfogadta ezt az indokot, mint a pápa rendelkezésének valódi okát.²⁴ Bizonyos körülmények azonban arra mutatnak, hogy a patarénok térítése nem volt ennek egyedüli, sőt még legfőbb oka sem. Elsősorban emellett szól az a körülmény, hogy a privilégiumokat tartalmazó oklevelet Maróti János kezdeményezésére adták ki. Igaz ugyan, hogy a magyar világi uralkodóosztály feladatának tekintette az eretnekek elleni küzdelmet, az is igaz, hogy Maróti János nemcsak személyesen volt buzgón hívó, hanem nagy erélyt fejtett ki birtokai vallásos életének szervezésében is, mégis az a kitartás, amelyet a maróti egyház kiváltságainak megőrzése érdekében tanúsított, kétségtelenül azt mutatja, hogy ebben az esetben sokkal evilágibb érdekekről volt szó, mint a hit terjesztése.²⁵ Nem áll módunkban a maróti privilégiumok sorsát folyamatosan kisérni, egyes momentumokat azonban szemügyre vehetünk. Maróti Zsigmond király kíséretében részt vett a konstanzi zsinat első két hónapjának ülésein. 1415. február 5-én négy nappal azután, hogy a bőkezű János pápa kiadta általános bulláját a magyar főnemesség és az un. egyházi középregteg érdekében, Maróti János is célszerűnek tartotta privilégiumainak megerősítését kérni ugyanazon pápától, akitől azt csupán fél évvel előbb nyerte. 1415 első felében Maróti János elhagyta Konstanzot, hogy visszatérve Magyarországra, felkészüljön a török elleni harcra.²⁶ Távozta után Konstanzban fontos változások álltak be. A zsinat 1415. május 29-én letette XXIII. János pápát. Személyében a magyar világi arisztokrácia elvesztette legfőbb támaszát az egyházi jövedelmek kisajátításáért vívott harcában. Ez a körülmény arra bátorította a magyar püspököket, hogy követeljék a zsinattól „Cossa Boldizsár, az egykori XXIII. János pápa” rendeleteinek visszavonását. A zsinat ugyan 1415. július elsején csak felfüggesztette azok végrehajtását, a kéthónapnyi határidő azonban, amelyet János bulláinak személyes bemutatására, azok megerősítése céljából kiszabott, nem volt elegendő ahhoz, hogy a bullák magyarországi birtokosai ezt lebonyolíthassák.²⁷ Maróti ezt személyesen semmiképpen sem tehette meg, mivel július első felében török fogságba esett, ahonnan csak három év múlva szabadult ki.²⁸ Azonban nincs kizárva, hogy Konstanzban pártfogója akadt. A zsinat álláspontját annál érdekesebb lenne ismerni, mivel V. Márton pápa, mikor Maróti kilenc év múlva, 1424. február 21-én hozzá fordult, hogy megerősítse XXIII. János privilégiumait, válaszába a zsinatnak annak idején elfoglalt álláspontjától tette függővé.²⁹

Az összes felsorolt rendelkezés külön szabályozza a tized beszedését. Ez a joghatósággal együtt el lett véve a pécsi püspöktől és oda lett adva a maróti prépostnak, aki mint a megyéspüspökök egynegyed részét a plébánosok fizetésére fordította. Természetesen ez a rendelkezés csak akkor lett volna aktuális, miután a patarénokat tizedfizetésre szorították volna. Miután ily módon elidegenítette a valkómegyei birtokok tizedét a pécsi püs-

pöktől, Maróti János számára csak egy lépés maradt hátra ahhoz, hogy azt kisajátítsa. Erről sajnos sokkal kevesebbet tudunk. Kivitelezését megkönnyítette az a körülmény, hogy XXIII. János pápa privilégiumainak értelmében a Maróti birtokok tulajdonképpen önálló egyházmegyét alkottak. Mivel ennek az „egyházmegyének” az előljárója egyszemélyben maróti plébános is volt, s a plébániának a kegyurai ősidőktől a Marótiak voltak, az ujonnan alakult egyházmegye is a legszorosabb függésbe került ettől a családtól. Az egyházi jövedelmek egy kisajátítási módja, melyet a kegyurak gyakran alkalmaztak a XV. század folyamán, abból állott, hogy a plébánosi állásokat nem töltötték be és bevételüket megtartották a maguk számára. Mikor pedig végül is betöltötték, saját védenceiket tették meg plébánosoknak, akik ennek fejében készek voltak jövedelmeik bizonyos hányadáról lemondani. Ebből arra következtethetünk, hogy a Marótiak is így jártak el, avval a különbséggel, hogy a maróti egyház privilegizálása után nem csupán a plébánosi jövedelmeket foglalhatták le, hanem az egész tizedet. Nagyon valószínű, hogy ők ezt aztán sokkal eredményesebben hajtották be, mint a pécsi püspök. Ha e folyamat módozatait csak analógiák alapján ismerjük is, végső kimenetele kétségtelen. Hogy a Marótiaknak sikerült megkaparintani ez alatt az ötven év alatt a birtokukról járó tizedeket, arról Janus Pannonius 1466-i levele tanúskodik. Mikor az arra hivatottak a tized visszaadásáról egyezkednek, a maróti prépostot, akinek nevében pedig ez a jog a pécsi püspöktől elvétetett, nem említik. Ehhez Maróti Mátyásnak, a jogot megszerző János unokájának a beleegyezése volt szükséges.³⁰

Miután tisztáztuk a tizedek Marótiak kezébe jutásának történetét, hátra van még, hogy feleljünk arra a kérdésre, hogyan került sor azoknak a visszaadására? Ahhoz, hogy erre a kérdésre feleljünk, szemügyre kell vennünk azokat a változásokat, melyek a két eseményt elválasztó ötven év alatt történtek. Miután a pápaság befolyása a konstanzi zsinaton a magyar egyházból ki lett rekesztve, a főpapok és bárók egyházi jövedelmekért folytatott harcában mindig az a fél kerekedett fölül, amelyik biztosítani tudta az állam, elsősorban az uralkodó támogatását. Zsigmond félévszázados uralma 1387-től 1437-ig kifejezetten a világi arisztokrácia túlsúlyának korszakát jelenti. Közvetlen örököseinek rövid és viharos uralkodása alatt ezen a téren fordulat állt be.³¹ Az 1439-i országgyűlés, mely határkövet jelent a világi és egyházi arisztokrácia viszonyában, visszahelyezte az egyháznagyokat jövedelmeik, nevezetesen a tized birtokába.

Mátyás mint széles látókörű politikus azon igyekezett, hogy kihasználva ezt a folyamatot, az államot erősítse. E célból a püspökök és bárók vetélkedésében az előbbieket támogatta, miután már a püspöki székekbe saját védenceit ültette. Ezek favorizálásával Mátyás tulajdonképpen a központosítást célzó elképzeléseit váltotta valóra. A főpapokon keresztül aztán rendelkezhetett az egyház jövedelmével is. Természetes tehát, hogy érdekelve volt abban, hogy ezek a jövedelmek a főurak kezéből visszakerüljenek a püspökökébe.³² Mátyásnak ebbe a politikai irányvonalába szépen beleilleszkedik az 1466-i levélnek az az adata, mely szerint Maróti Mátyás „per dispositionem . . . regis” juttatta vissza Janus Pannoniusnak a pécsi egyházat megillető tizedszedés jogát. Nem hagyhatjuk figyelmen

kívül azt sem, hogy mindkét fél rokonságban állt Mátyással. Igen valószínűnek tarthatjuk azt is, hogy az uralkodó nem hagyta kárpótlás nélkül hívét, Maróti Mátyást. Hogy Maróti továbbra is megmaradt királya kegyében, bizonyítja az a körülmény, miszerint 1469–70-től macsói báni tisztet visel.³³

A magyarországi szerbek helyzete a török hódítás előtt, hosszú időn át volt vita tárgya az evvel a kérdéssel foglalkozó tudósok közt. Az idők folyamán az a nézet győzött, amely tagadja, hogy a Magyarországra telepedett szerbek társadalmi szempontból különálló, egységes és a magyar királyok által mint ilyen privilegizált csoportot alkottak volna. Az utolsó száz év kutatásai bebizonyították, hogy a szerb telepések beleilleszkedtek Magyarország fennálló társadalmi rendjébe. Despotáik a bárók, birtokosaik a nemesség, kereskedőik a polgárság közé vegyültek. Nagy számmal, a kúnok, jászok és egyéb szabad katonai népek példájára, csupán parancsnokaiknak alárendelve, egyenesen az uralkodótól függetlenek, mint a sajkások vagy az un. Rasciani regales.³⁴ A szerbek helyzetéről alkotott képünk kiteljesedéséhez hozzájárul a Janus-levél is, mint az első ismert forrás, amely a szerbeket mint jobbágyokat említi: (iobagiones Rascianos). A szerbekről mint társadalmilag egységes csoportról alkotott felfogás elejtése lehetővé teszi számunkra, hogy felülvizsgáljuk kötelezettségeiket, nevezetesen tizedfizetésük kérdését. A dispositióban a kiadó a valkómegyei Maróti birtokokon letelepült szerbek ilyenirányú kötelezettségeiről rendelkezik. E szerint a szerbek a levél kiadásának évében, 1466-ban a tizenkét dénárban megállapított tized helyett hat, a következő évben, 1467-ben pedig nyolc dénárt fizetnek és csak a harmadik évtől (1468), fizetik a teljes összeget. A kiadó hangsúlyozza, azért tesz így, nehogy a szerbek, akik közel vannak a Szávához és a török határhoz, visszatérjenek török fennhatóság alatt álló területre. Hasonló módon okolja meg Mátyás király 1481-i törvényének 40. törvénycikkelye a szerbeknek tett engedményeket.³⁵ Ezt a rendeletet a történetírás már régóta ismerte, azonban tévesen magyarázta. A törvénynek azt a rendelkezését, hogy a szerbeket „...nem kell a... dézsmafizetés alól örök időre menteseknek tekinteni és ne is legyenek örökre azok, hanem csak néhány éven át és egy időre...”, hogy az ilyen szökevények példájára mások is, kik a törökök uralma alatt állanak, annál hajlandóbbak legyenek az országba jönni, amennyiben látják, hogy azoknak, kik már bejöttek, ekkora előjogot adományoztunk”, úgy értelmezte, mintha az idézett néhány évet az összes már Magyarországon élő szerbre vonatkozólag egy, mindannyiuk számára közös dátumtól számították volna.³⁶ Az 1466-i Janus-levél azonban megvilágítja ennek a törvénynek a helyes értelmét. Szövegéből nyilvánvalóvá válik, hogy a valkómegyei Maróti birtokokon tartózkodó szerbek letelepedésüktől 1466-ig nem fizettek tizedet, és a pécsi püspök rendelkezése fokozatosan, egy bizonyos időn belül kötelezi őket erre. Ezt a gyarkorlatot szentesíti egész Magyarországra alkalmazva az 1481-es törvény. Ha lemondunk a történetírás által kialakított fentebb vázolt fölfogásról, akkor nyilvánvalóvá válik a két rendelkezés hasonlósága és hogy az, egy-ugyanazon szándéknak a következménye, ez pedig: megkönnyíteni a szerbek Magyarországra települését. Ebből pedig helyes következtetésként az adódik, hogy a tizedkedvezményt előíró törvény

„néhány éve”, az egyes csoportok vagy (elméletileg) egyének részére, az illető csoport betelepülésétől, nem pedig az összes számára együttesen, egy egyszer rögzített dátumtól számítódott. Természetesen mikor a törvényben közelebről meg nem jelölt néhány év letelt, érvénybe lépett a tizedfizetés kötelezettsége az illető csoport számára.

Nem kétséges, hogy ez a rendelkezés, még így értelmezve is, kedvező volt a magyarországi szerbek részére. Hátra marad annak a megvilágítása, milyen társadalmi erők álltak az ilyen politika mögött és mi okból támogatták azt? A király és a főpapság szerepére már régen figyelmesek lettek a történészek, azonban egyrészt az ő indítékaik, másrészt egyéb társadalmi tényezők szerepéről nem voltak kialakult nézeteik.³⁷ Ha ezeket helyes szemszögből vizsgáljuk, nem elszigetelve a többi mátyáskori társadalmi folyamat hatásától, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy az uralkodót a szerbek letelepülésének támogatásában népesedéspolitikai szándékok vezérelték. Feltehető hasznát katonai szolgálatukban látta. Azonban ezeket az elképzeléseit nem lett volna módjában megvalósítani, hogy ha nem talál ezen a téren szövetségesre a világi arisztokráciában, amely viszont ily módon óhajtotta a termelést és ez által jövedelmét biztosítani. A főuraknak ugyanis az állt érdekükben, hogy a jobbágyi jövedelmekből történő részesedésből kizárjanak minden más versenytársat, elsősorban a főpapságot. Miután az egyházi tized kisajátításáért folyó harcban, jórészt éppen Mátyás álláspontja miatt, ilyen törekvésük hajótörést szenvedett, most arra törekedtek, hogy jobbágyaikat mentesítsék az egyházi szolgálmányok alól. Különösen vonzónak tűnt ez a lehetőség a kezdetben ilyenekkel még meg nem terhelt szerbek esetében. Náluk sokkal könnyebb volt indokot találni a kedvezményes állapot tartósítására. Így válik érthetővé, hogy miért „ob favorem . . . domini Mathyws” részesíti kedvezményben Janus a szerb jobbágyokat. Ebben a törekvésükben aztán Mátyás is támogatta őket, ha csupán kompromisszumok erejéig is. Az ilyen kedvezmények megkönnyítették a szerbek bevándorlását. Mátyás helyesen ismerte föl országának érdekeit, mikor kedvezmények nyújtásával elősegítette ezt a folyamatot. Így azonban akaratlanul is a főurak oldalára állott azoknak a püspökökkel folytatott küzdelmében, mivel érdekeik ezen a ponton egybeváltak. Nem szükséges hangsúlyoznunk, hogy az ő politikai tehetsége egyensúlyban tudta tartani a társadalmi erőket, az alakulóban lévő rendi állam szolgálatába állítva azokat. Hogy egyes társadalmi rétegek hogyan reagáltak erre, hogy miként bomlott föl ez az egyensúly Mátyás halálával és végül ez milyen következményekkel járt a magyarországi szerbekre nézve, meghaladja ennek a tanulmánynak a kereteit. Nem célunk annak kutatása sem, Janus Pannonius tudta-e, és ha igen, mily módon, érvényesíteni az 1466-i oklevélben említett királyi rendelkezésből fakadó jogát. Azt tudjuk, hogy ötven évvel az oklevél kelte előtt, az akkori pécsi püspök ugyanazon a területen nem tudott a patarénokkal szemben érvényt szerezni jogainak. Így lett számunkra a Janus-levél a XV. századi magyar társadalom történetének tükrévé.

Végül meg kell vizsgálnunk, mit jelent ez a levél a Janus Pannonius és a vele kapcsolatos Vitéz János kutatás számára. Ennek Az oklevél(nek) kiadója egy János nevű esztergomi érsek dispositiójára hivatkozik.

Címei felsorolásakor őt biborosnak nevezi. Nem kétséges, hogy 1466-ban János nevű esztergomi érsek csakis Vitéz János lehetett. Vitézről pedig, életrajzírója Fraknói nyomán a történetírás azt vallotta, hogy esztergomi érsek létére nem volt biboros.³⁸ Újabb adatok fölmerültével, Fraknói ezt a véleményét úgy módosította, hogy II. Pál pápa uralkodása végén ugyan kinevezte Vitézt biborossá, azonban ennek promulgálására nem került sor. Amennyire zavarosak azonban ennek a problémának egyes részletei, annyira bizonyos, hogy 1466-ban Vitéz János semmiesetre sem lehetett biboros.³⁹

Az így előállott ellentmondás egyedüli lehetséges megoldását abban látjuk, hogy megvizsgáljuk mi indíthatta az oklevél kiadóját arra, hogy Vitézt kardinálisnak titulálja, mikor nem volt az. Ennek a problémának megértéséhez kiindulópontként az a körülmény szolgálhat, Vitéz elődje Széchy Dénes már régóta biboros volt és így természetesnek tűnhetett, hogy az esztergomi érseki székkal együtt jár a bibornoki kalap.⁴⁰ A kérdés csupán az, hogy az oklevél-író öntudatlanul sorozta-e Vitéz címéhez a kardinális méltóságot? Ebben az esetben viszont feltételezhető, hogy mintaként olyan oklevelet használt, amely Vitéz valamely elődjét említi az esztergomi érseki székekben, aki egyszersmind biboros is volt. Ezzel szemben annak valószínűsége sincs kizárva, hogy éppen tudatosan előlegezte a kardinális címet Vitéznek, tudva róla, hogy a biborosi kalap várományosa. Ebben az esetben természetesen fölmerül még egy kérdés. Vajjon ezt az előzékenységet az oklevél írójának, vagy inkább kiadójának kell-e tulajdonítanunk? Ha ez utóbbit sikerülne bebizonyítani, ez újabb adalékok szolgáltatna Janus Pannonius Vitéz Jánoshoz fűződő viszonyának ismeretéhez.

Nem csupán a levél szövege jelentős forrás a Janus Pannonius kutatás részére. Ilyen a levélre helyezett pecsét is. Az oklevelet kiadója a papírra nyomott, vörös viasz papírjelzetes pecséttel hitelesítette. Jól kivehető a pecsét megerősítését szolgáló keresztalakban szétkent vörös viasz is.⁴¹ Az alábbiakban ezt a pecsétet elemezzük összehasonlítva Janus Pannonius többi ismert pecsétjével. Az 1466-os levél pecsétjének alakja nyolcszögletű, átlója 1,3x1,6 cm. A pecsét képe címeres pajzsot mutat. A pajzs vágott, fönt jobbfelé lépő oroszlán, lent liliom, egy-egy hatágú csillagtól kísérve. A pajzsra püspöksüveg (mitra, infula) van helyezve. Ennek a pecsétnek mind méretei mind képe megegyezik a többi, szám szerint három ismert pecsét méretével és képével, tekintet nélkül azoknak az oklevélre történt erősítése módjára. Eltérés mutatkozik azonban köriratukban. Az 1466-os levél pecsétjén a körirat kevésbé kivehető mint a címer. Ez annak a következménye, hogy a viasz nem folyt szét teljesen és így a papírfelzet nagyobb felületet fedett be mint amekkora maga a pecsét. Ahol aztán így a pecsétnyomó nem érte a viaszt csak a papírfelzetet, ott nem keletkezett lenyomat. Ezért a köriratnak csupán töredékei olvashatók. Azonban egybevetve ezeket a fragmentumokat két másik Janus-pecsét körirataival mégis sikerült a teljes szöveget rekonstruálnunk, mely szerintünk így hangzik: „S. Joha (nnis q. ecclesiensis episcopi). Három pecsétnél a „sigillum” szó szíglával van rövidítve. Ezzel szemben a negyedik ismert pecsét köriratában a „sigillum” szó (teljes egészében) ki van írva, és a „Johannis” szó van szíglával rövidítve. Te-

kintve, hogy a két különböző típusú pecsét egyidőből keltezett okleveleken párhuzamosan fordul elő, a három megegyező 1462, 1466 és 1469-ből, az eltérő 1467-ből, bizonyosra vehető, hogy Janus Pannoniusnak két pecsétje, azaz pecsétnyomója volt egyidőben. Mindössze négy eset alapján merész lenne bármiféle szabályszerűségekre következtetnünk azok alkalmazásánál. Csupán kérdés alakjában vetjük fel ennek kapcsán, hogy volt-e Janus Pannoniusnak más pecsétje is? Ennek bizonyítása, hogy a Haas Mihály által neki tulajdonított pecsétnyomó semmi esetre sem volt az övé, Tóth István ezen a téren tett megállapítása után szükségtelenné vált.

Miután tanulmányunkban rámutattunk az 1466-os Janus Pannonius féle oklevél forrás jelentőségére, szövegét itt abban a reményben tesszük közzé, hogy nálunk tapasztaltabb kutatók még behatóbb vizsgálatnak vetik alá és még jelentősebb következtetésekre jutnak.

J E G Y Z E T E K

¹ Arhiv Hrvatske, Zagreb, Documenta Mediaevalia Varia, 429. 1. és 2. sz. melléklet.
² Janus Pannonius mint pécsi püspök III. János volt; Koller Historia episcopatus Quinqueecclesiarum, Posonii, 1796, IV, Haas M., Baranya Pécs, 1845, 284.

³ Legalább is erre a dátumra utal az a körülmény, hogy 1481. január 18-án Mátyás király Marót várát a hozzátartozó javakkal Vladislav Hercegovic Szent Száva-i hercegnek, Stefan Vukčić Kosača fiának adományozta. Hogy ez valóban birtokába vette-e, arról nincs tudomásunk. Thallóczy L., Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter, München—Leipzig, 1914, 441—442; Szabó Gj., Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb, 1920, 156—157; Trpković V., Pad Hercegovine, Beograd, 1965, 256, Kéziratban levő, doktori értekezés. A valkómezei Maróti birtokokra, és Korvin Jánosra; Csánki D., Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában, Budapest, 1894, II, 272, 284, 375, 376—377; Bösendorfer J., Crtica iz slavenske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija: Križevačke, Virovitičke, Požeške, Cisdravske, Baranjske, Vukovske i Srijemske, te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku. Osijek, 1910, 175, 281—282; és Szabó, i. h.

⁴ Hauptmann F., Jugoslavensko-mađarski arhivski pregovori i njihovi rezultati, Glasnik Arhiva i Društva arhivista Bosne i Hercegovine, 1 (1961), 116—120; Kosáry D., Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába, Budapest, 1970, I, 168, 283, 679.

⁵ Az oklevél hátlapján levő két jelzett: N. R. A. 1526. fasc. 6. no. Ez alatt a jelzett alatt vezették be a Budáról Zágárába hozott anyag jegyzékébe is: Regestrum scriptorum anno 851 Buda adlatorum Familias Croat. Slavonicas harumque bona concernentium a Litt. L usque inclusive P., IV. A továbbiakban Elenchus. A Korvin anyag egyébként a N. R. A. gyűjtemény 1501—1526. fascikulusáig terjed. Hauptmann, i. h.

⁶ Hauptmann, id. mű, 36—46. Vodič kroz fondove Arhiva Hrvatske.

⁷ A XIX. századi magyar történetírás jellegére vonatkozólag: Mályusz E., Zsigmondkori oklevéltár, Budapest, I, 1951, V; és ugyanaz: A konstanzi zsinat és a magyar főkegyúri jog, Budapest, 1958, 7. Továbbá Lederer E., A magyar polgári történetírás rövid története, Budapest, 1969.

⁸ Tekintve, hogy majdnem minden oklevél tartalmaz történelmi-földrajzi adatokat. Természetesen egyúttal tükrözi a magyar levéltárak századvégi állapotát is.

⁹ Előszavában Csánki egyedül dr. Ivan Bojničić említi a horvát szakemberek közül, mint akinek a tanácsáért köszönettel tartozik. Ebből persze nem lehet arra következtetni, hogy ő készítette volna a jegyzeteket is.

¹⁰ Ennek szövege teljes egészében így hangzik: Maroth Mathyas Rascianis á subditis in Cott. de Valko ad Savum in finibus Turcia degentibus titulo decima episcopalis de singulis fumis deflans solutionem desumendam Joannes Quinqueecclesiensis episcopus suis decimatoribus comisit. Elenchus.

¹¹ Csánki i. m. 272. Csánki nyomán ugyanígy idézi Pavičić St. Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji, Zagreb, 1953, 44.

¹² Popović J. D., Srbi u Vojvodini, Novi Sad, 1957, I, 100.

¹³ Briquet C. M., Les filigranes, dictionnaire historique des marques du papier 1282—1600, Leipzig, I. Mošnji V., — Traljčić S., Vodeni znakovi XIII i XIV vijeka, Zagreb, 1957, I, 88—99 számú táblákon a 828—918. rajzok tanúsága szerint.

¹⁴ Novak V., Latinska paleografija, Beograd, 1952, 251—255.

¹⁵ Szentpétery I., Magyar oklevéltan, Budapest, 1930, 153, 193.

¹⁶ A Marótiak származása: Nagy I., Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal, Pest, 1860, VII, 335—336; Karácsonyi J., Magyar nemzetségek a XIV. század közepéig, Budapest, 1901, II, 42—43; Birtokaikra: Csánki i. m. 272, 284, 376—377.

¹⁷ Karácsonyi J., Maróthy János macsó bíbái élete. A Békésvármegyei Régészeti és Művelődéstörténelmi Társulat Évkönyve, 13 (1886/7), 1—29.

¹⁸ Csánki, i. h.

¹⁹ Fejér, G., Codex diplomaticus regni Hungariae ecclesiasticus ac civilis, Budae, 1842, X/5, 251; Koller, i. m. 312—313; Pavičić, i. m.

²⁰ Mályusz, Zsigmondkori oklevéltár, Budapest, 1956, II/1, 13. számú regeszta; és ua. A konstanzi zsinat, 80.

²¹ XXIII. János Uski János pécsi prépostnak és titkos kancellárnak, aki Zsigmondnak a pápával kötött egyezségét előkészítette, 1410. május 25-én régi kiváltságainak megerősítése mellett négy kanonoki stallumot adományozott a saját és kettő unokaöccse részére. Ozorai Pipó temesmegyei főispán az ugyanaz év júliusában a pápához menesztett ünnepélyes magyar küldöttség vezetője, kieszközölte XXIII. Jánostól rokona, Giovanni Buondelmonte részére a pécsváradi apátságot. Mályusz, A konstanzi zsinat, 50—100. Zólyomi Benedek székesfehérvári prépost részére aki néhányszor járt követként a pápai udvarban, XXIII. János 1411-től 1414-ig hat bullát adott ki, amelyekkel függetleníttette egyrészt a veszprémi püspöktől, másrészt saját káptalanától. Sebestyén J., A székesfehérvári prépostság és káptalan egyházi kiváltságai II, Századok, 1926, 462.

²² Zsigmond és XXIII. János tárgyalásaira, valamint ez utóbbi és Nápolyi László viszonyára: Aschbach J., Geschichte Kaiser Sigmunds, Wien, 1879, I 372—390; Pastor L., Geschichte der Pápste, Freiburg im Breisgau, 1926, I, 204—206; Áldásy A., Az 1412—13. évi római zsinat, Budapest, 1900. 59. Zsigmond olaszországi útjára: Wertner M., Magyar hadjáratok a XV. század első felében, II, Hadtörténelmi közlemények, 12 (1911), 2, 268, 270. Maróti János tartózkodási helyeire ezekben az években: Karácsonyi, Maróthy János macsói bán, 16; Wenzel G., Diósgyőr egykori történelmi jelentősége, Pest, 1872, közli az 1412. május 5-én kelt Maróti északolaszországi helytartóvá kinevező rendelet regesztáját. Altmann W., Die Urkunden Kaiser Sigmunds, I/1, Regesta imperii XI, Innsbruck, 1896 224 sz. regeszta. Marcali Miklós azonban nem volt comes Singiensis, amit Altmann Graf von Zengg — azaz senji grófnak — fordított, hanem comes Simigiensis, tehát somogyi főispán. Továbbá: Karácsonyi J., Magyarország és a nyugati nagy egyházszakadás, Nagyvárad, 1885; 62; Radonić J., Der Grossvojvode von Bosnien Sandalj Hranic-Kosača, Archiv für slavische Philologie, 19 (1897), 426.

²³ Fejér, X/5, 251—254; 458—459.

²⁴ Koller, i. m. III, 312; Karácsonyi, Maróthy János macsói bán, Csánki, i. m. 272; Bösendorfer, i. m. 175; Sidák J., Heretički pokret i odjek husitizma na slavenkom jugu, Zbornik za društvene nauke Matice srpske, 31, 1962, 15. és a vonatkozó jegyzet. Koller, i. m. 314—315; véleményét a patarének és kálizok közti genetikai kapcsolatról nem tartjuk megalapozottnak. Pavičić, i. h., szerint a maróti prépostság volt hivatva folytatni az alsáni ferencesek által megkezdett térítést.

²⁵ Maróti János vallásosságára: Karácsonyi, Maróthy János macsói bán, 24—25, erősen idealizálva. Különben az arisztokráciának a valláshoz és egyházzal való viszonyulására: Fügedi E., A 15 századi magyar arisztokrácia mobilítása, Budapest, 1970, 17—18. Maróti János 1424. február 21-én gyóntató választó engedélyezéséért és teljes búcsúért folyamodik V. Márton pápához, saját maga és felesége részére. Lukcsics P., XV századi pápák oklevelei, Budapest, 1931, I, 727. számú regeszta. Több birtokán alapított ferences rendházat, pl. Saregradon (Athy). Lukcsics i. m. 244. számú regeszta; Csánki i. m. 376—377; Ezekre általában: Karácsonyi, Maróthy János macsói bán, 24—25. A magyar nemesek eretnek üldözésére: Mályusz, A konstanzi zsinat, 100—102.

²⁶ Magyar Országos Levéltár, Mohácselőtti Gyűjtemény, D1 37 594; Karácsonyi, Maróthy János macsói bán, 16. Mályusz E., Egyházi társadalom a középkori Magyarországon, Budapest, 1971, 119.

²⁷ Mályusz A konstanzi zsinat, 52—55; Fejér, X/5, 596—602; 748—751.

²⁸ Čirković S., Dve godine bosanske istorije (1414—1415), Istorijski glasnik, 1953, 3—4, 34—36; Karácsonyi, Maróthy János macsói bán, 16.

²⁹ „Fiat ut petitur, dum tamen non sit contra terminata in Constantiensi. O.” Lukcsics, i. m. 727. számú regeszta.

³⁰ Maróti János 1424. február 21-i folyamodványából nem lehet teljes bizonyossággal következtetni arra, hogy még a prépost kezében van-e a tized, vagy már kisajátította. Itt ul. a tizednegyedtet kéri biztosítani „rectoribus dicte ecclesie”. Lukcsics, i. m. 727. számú regeszta. A kegyurak jövedelmi forrásairól általában: Kollányi F., A magánkegyúri jog a középkorban, Budapest, 1906, 201—203; A plébánosi jövedelmek kisajátítására annak üresedésben hagyása útján: ua.: 228; Fraknoi V., A magyar királyi kegyúri jog szent Istvántól Mária Teréziáig, Budapest, 1895, 186—187. A plébánosi állásoknak a védencekkel és egyáltalán függő viszonyban lévő személyekkel: Mályusz, A konstanzi zsinat, 50—55; hogy ez még nagyobb egyházi méltóságok esetében is megtörténhetett, ha függő viszonyban voltak világi hatalmasságtól, arra példa Cillei Ulrik esete, aki miután 1440-ben megkaparintotta a zágrábi püspökség betöltésének jogát és püspökké hívt, Zólyomi Benedeket tette meg, egyszerre három kerületben foglalta le a tizedeket. Mályusz E., A magyar rendi állam Hunyadi korában, Budapest, 1958, 13; Habár a maróti prépostságot még 1470-ben is említik, Csánki i. m. I, 84. D1 17 057. Végül VI Sándor pápa Ernszt Zsigmond pécsi püspök kérelmére 1496. XII. 10. örökre egyesítette a pécsi püspökséggel. Koller, i. m. IV, 500—505. Mályusz E., Az egyházi társadalom, 119, 244. jegyzet.

³¹ A pápai befolyás megszűnésére Magyarországon mindenekelött: Mályusz E., A konstanzi zsinat és a Magyar főkegyúri jog, Budapest, 1958; Erre a jelenségre figyelmes lett már Fraknoi, (A magyar kegyúri jog, 185.) is. Az uralkodó befolyására: Mályusz, A konstanzi zsinat, 112—117; A főpapság rehabilitására: ua.: A magyar rendi állam, 3—4.

³² Kardos T., A huszita mozgalmak és Hunyadi Mátyás szerepe a magyar nemzeti egyház kialakításában, Századok, 1950, 165. Mátyás első országgyűlésének a főpapok rehabilitására irányuló politikájára: Fraknoi, A magyar kegyúri jog, 185. Elekes L., Rendiség és központosítása feudális államokban, Budapest 1962, 63—67.

³³ Evvel áthat kapcsolatban és a körülmény, hogy Janus Panonius 1465-i római útja alkalmával II. Pál pápától a pécsi tizedűgyekben való bíráskodást a maga számára kérte Huszti J., Janus Panonius, Pécs, 1931, 235. Ez viszont amellet tanúskodik, hogy ilyen

ügyekben a pápa engedélyére, ha formálisan is, de szükség volt. Maróti Mátyás felesége Szilágyi Margit volt; Fügedi, a 15. századi arisztokrácia, 185; Janus Pannonius viszont a Garázda családon keresztül ugyancsak rokonságban állott a Szilágyiakkal. Maróti Mátyás tisztségviselésére: Fügedi i. m. 115.

³⁴ A magyarországi szerbek társadalmi rétegződésére nézve A despotára: Radonić J., Sporazum u Tatli 1426 i srpsko-ugarski odnosi od XIII do XVI veka, Glas SAN, 187, Beograd 1941, 228–229; A nemességre: Popović, i. m., 151–165; A polgárságra: Ruvarac I., Prilozi za povest srpskog naroda u Ugarskoj II, O Korvinskim privileđijama, Zbornik Ilariona Ruvarca, Beograd, 1934, I, 430. A privilégizált királyi népekre: Szentkláray J., A dunai hajóhadak története, Bp. 1885, 61–98; Vitković G., Prošlost, ustanova i spomenici kraljevih šajkaša 1000–1872, Glasnik Srpskog učenog društva, 67, 1887, I—XXXV; Čirković S., Rasciani regales Vladislava I Jagelonca, Zbornik za istoriju Matice srpske, I, 1971, 79–82; ua., Vojvodina znamenitosti i lepote, Srednji vek, Beograd, 220–221.

³⁵ Magyar Törvénytár (Corpus Iuris Hungarici), 1000–1526, Budapest, 1899, III, 391. A latin szöveg így hangzik: „Hoc tamen adjecto, et per expressum declarato; quod tales rasciani sive schismatici non ceaseantur, et neque sint in perpetuum ab hujusmodi decimarum solutione exempti, sed tantummodo per aliquos annos, et interim, quod scilicet bono modo, se tales alienigenae et transfugae, in regno Hungariae, et dominis sacrae corone subjectis, etiam alii ditioni Turcarum subjecti, ad veniendum tanto promptiores efficiantur: quanto tales qui iam venerunt tanta praerogativa conspexerint esse donatos”. Uo. 390.

³⁶ Szalay L., A magyarországi szerb telepek jogviszonya az államhoz, Pest, 1861, 8, 34–35; Thallóczy L., — Áldásy A., A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára, 1198–1526, Budapest, 1907, XLV, XLVIII–XLIX; Grujić R., Apologija srpskoga naroda u Hrvatskoj i Slavoniji i njegovih glavnih oboležja, Novi Sad, 1909, 16–17; u. a., Vojvodina I, Duhovni život, Novi Sad, 1939, 373; Ivić A., Istorija Srba u Vojvodini, Novi Sad, 1929, 39–40; Popović D., i. m. 100–101.

³⁷ Rački F., Odnosaj srbskih despota i doselica napramah kruni i kraljevini hrvatskoj i ugarskoj g. 1426–1453., Književnik, 2 (1865), 3, 485; véleménye szerint a szerbek kezdetben fizették a tizedet és csupán az 1481. törvénnyel lette ez alól felmentve. A fentebb előadottak után világos, hogy nem lehet ily módon általánosítani. Habár az is kétségtelennek látszik, hogy a püspökök igyekeztek kezdetől fogva behajtani a tizedet. Erről bővebben csak újabb források feltárása után lehet majd beszélni. A társadalmi tényezőkről lásd az előző jegyzetet.

³⁸ Fraknoi V., Vitéz János esztergomi érsek élete, Budapest, 1879, 177–178; 209, 224; az ő nyomán Horváth J., Az irodalmi műveltség megoszlása, Budapest, 1935, 58; Nem regisztrálta bíboros voltát Fügedi E., A XV. századi magyar püspökök, Történelmi Szemle, 8 (1965), 4, 491. sem.

³⁹ Fraknoi V., Mátyás király magyar diplomatái, II, Századok, 1898, 108, Pastor Ludwig, Geschichte der Pápste című művének 1886-os kiadására hivatkozik, ez nem volt számomra hozzáférhető így ennek 1925-ös kiadását használtam. Pastor L., Geschichte der Pápste, Freiburg im Breisgau, 1925, II, 390. O viszont ismét Fraknoi Vitéz János életére, továbbá Reumont A., Di tre prelati ungheresi menzionati da Vespasiano Bisticci, Archivio Storico Italiano, III Serie, XX (1874), 311, cikkére hivatkozik, ahol erről nem történik említés. Döntő azonban Eubel C., Hierarchia Catholica Medii Aevi, II (1431–1503), Monasterii 1901, 14–15, tanúsága.

⁴⁰ Széchy Dénes már legkésőbb 1455-ben bíboros volt. Matrikel der Universität Wien, Graz—Köln, 1956, I, 148.

⁴¹ 4. számú melléklet, Szentpétery, i. m. 202.

⁴² Ez Vitéz János címerének leírása; Hoffman E., Régi magyar bibliofilek, Budapest, 1929, 293. Balogh Jolán viszont „... az Országos Levéltár egy 1462. május 6-án kelt oklevélből (D1 15 719) kétségtelenül megállapította, hogy Janus Pannonius ugyanazt a címet használta mint Vitéz.” uo. 171. jegyzet, azonban nem közli Balogh J., megállapításának helyét.

⁴³ Az összehasonlításnál fölhasznált három pecsét közül kettő az Országos Levéltár Mohácselőtti Oklevélgyűjteményében található 1. (1462) D1 15 719; 2. (1467) D1 45 264; a 3. eredetije Pécsen, másolata az Országos Levéltár pecsétygyűjteményében, V8, 545. jelzet alatt. Az 1. rányomott, a 2. rányomott papírfelzetes, a 3. pedig függő cipőpecsét. Az összehasonlítást Petrovich Ede püspöki levéltáros, tisztelt kollégám és Erszeghi Géza barátom szívességéből nyíltott alkalmam elvégezni. Tanácsaikért és észrevételeikért fogadják ezúton is köszönetemet!

⁴⁴ A 4. számú melléklet.

⁴⁵ Tekintve, hogy a három megegyező pecsét úgy Budán, mint Pécsen keltezett okleveleken előfordul, ezt Janus feltételezhetőleg magával hordta. A másikat pedig alkalmasint generális vikáriusa használta. Ennek bizonyításához azonban szükség lenne vagy több kizárólag Pécsen keltezett és 1467-es típusú pecséttel hitelesített oklevélre, vagy kettőre, mely hozzávetőlegesen egyidőben de különböző helyen — az egyik föl-tétlenül Pécsen —, lett kiadva Janus nevében. Janus pecsétnyomójára vonatkozólag: Haas, i. h., valamint Balogh J., Mantegna magyar vonatkozású portréről, Századok, 1925, 238, 3. jegyzet; Tóth I., Janus Pannonius származása, Irodalomtörténeti közlemények, 69 (1965), 5, 612.

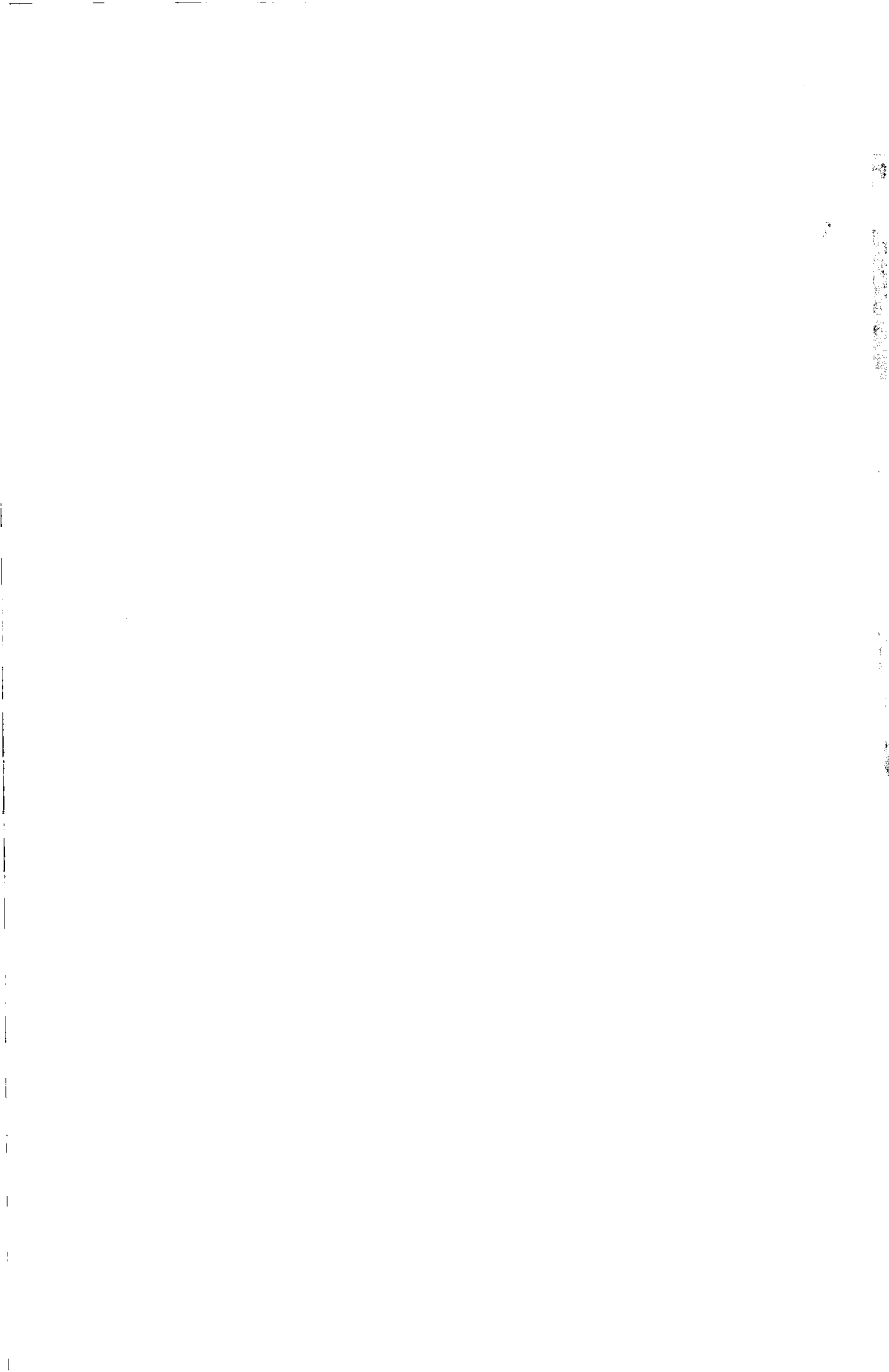
I. sz. melléklet

JANUS PANNONIUS LEVELE
A VALKÓMEGYEI MARÓTI BIRTOKOKON
TARTÓZKODÓ TIZEDSZEDŐINEK

Buda, 1466. október 9.

Johannes episcopus ecclesie Quinqueecclesiensis / nobis dilectis universis decimatoribus nostris / tam presentibus quam futuris in bonis et possessionibus magnifici domini Mathyws de Maroth in comitatu de Walko existentibus / salutem cum dilectione / Quia prefatus dominus Mathyws / de dicta Maroth / per dispositionem serenissimi domini nostri regis / ac reverendissimi domini Johannis archiepiscopi ecclesie Strigoniensis et cardinalis etc. domini et fratris nostri carissimi / in facto decimarum / de iobagionibus suis ecclesie nostre predictae provenire debentium / factam / dictas decimas / secundum pristina et antiqua iura ipsarum decimarum / predictae ecclesie nostre provenire debentium / pacifice remisit et relaxavit / alias etiam promisit decimatores nostros / semper honorifice acceptare / et pacifice tenere / Igitur nos / ob favorem dicti domini Mathyws / Id pro hac vice / quasi pro quodam dono / duximus annuendum et concedendum / et quamvis inter nos dispositum sit / ut singuli Rasciani / in possessionibus suis existentes / de singulis fumis / singulos doudecim denarios solidos / solvere debuerint / Tamen quia propinqui existerent Zawe et terminis paganorum / ne per hanc solutionem decimarum / sentirent se gravatos et recederent / Igitur prout premisimus / solummodo pro hac vice / de singulis fumis / per singulos sex denarios solidos hoc anno / et in secundo anno octo solidos / in tertio vero anno proxime post sese affuturis / duodecim denarios / de singulis fumis ecclesie nostre solvere teneantur / pro decimis eorum / et in illa tertia prefixa solutione in reliquum permaneant / solvendo / Quare dilectioni vestre / harum serie firmiter comittimus et mandamus quatenus / amodo inantea prefatos iobagiones Rascianos / antefati domini Mathyws / contra premissam nostram annuentem / et dispositionem et ratione ipsarum decimarum / nullatenus impedire presumatis presentibus perlectis exhibenti restitutis Datum Bude in festo sancti Dyonyis martiris Anno domini millesimo quadringentesimo sexagesimo sexto.

in pmaneat. solucio. Quae dilectum
fatos lobagius Kasaribus. adfan dno an
mase. mularibus m. die psumat. pum
o Anno domi mille o quodam sexagimo

IV. sz. melléklet